

पुरश्चरणदीपिका

कृ०/२२५

खेमराज श्रीकृष्णदास प्रकाशन,
बम्बई

श्रीः ॥

पुरश्चरणदीपिका ।

श्रीमत्पण्डितकाशिनाथभट्टविरचिता ।

क१/३३८

खेमराज श्रीकृष्णदास

प्रकाशन

बम्बई

संस्करण- सन् १९९५ सम्बत् २०५२

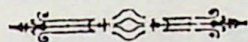
मूल्य ४ रुपये मात्र

सर्वाधिकार-प्रकाशक द्वारा सुरक्षित

Printed by Shri Sanjay Bajaj for M / s Khemraj
Shrikrishnadass proprietors Shri Venkateshwar
press Bombay-400 004. at their Shri Venkateshwar
press, 66, Hadapsar Industrial Estate,
Pune-411013.

अथ पुरश्चरणदीपिका ।

५१/३३५

अस्मिन् ग्रन्थे पुरश्चरणसम्बन्धि-गुरुशिष्यासन माला-देशकाल-जपहवना-

दीनामुत्तमतया विचारोऽस्ति ॥

श्रीदाक्षिणामूर्तिगुरुभ्योनमः ॥ गुरुशिष्यलक्षणम्—
कामेश्वरपदद्वंद्वं निधाय हृदि सुन्दरम् । काशीनाथः प्रत-
नुते पुरश्चरणदीपिकाम् ॥ तत्रादौ गुरुशिष्ययोः परीक्षा
प्रोच्यते मया । गुरुशिष्यावुभौ मोहादपरीक्ष्य परस्परम् ॥
उपदेशं ददद्गृह्णन् प्राप्नुयातां पिशाचताम् । अज्ञः
स्त्रियोपदेशं तु यो गृह्णाति ददाति च ॥ भुञ्जाते तावुभौ
घोराभ्ररकानेकविंशतिम् । अनर्हे मंत्रविज्ञानं न तिष्ठति
कदाचन ॥ तस्मात्परीक्ष्य वक्तव्यमन्यथा निष्फलं भवेत् ।
यः स्नेहभयलोभाद्वैरयोग्यं यदि दीक्षयेत् ॥ देवताशाप-
माप्नोति कृतं च निष्फलं भवेत् । ज्ञानेन क्रियया वापि
गुरुः शिष्यं परीक्षयेत् ॥ संवत्सरं तदर्धं वा तदर्धं वा प्रय-
त्नतः । शिष्योऽपि लक्षणैरेतैः कुर्याद्गुरुपरीक्षणम् ॥
आनंदाद्यैर्जपैः स्तोत्रैर्ध्यानहोमार्चनादिषु । ज्ञानोपदेश-

सामर्थ्यं मंत्रशुद्धिमपीश्वरि ॥ बोधकत्वं च विज्ञाय शिष्यो
 भूयान्न चान्यथा ॥ कुलार्णवे-श्रीगुरुः परमेशानि शुद्धवेषो
 मनोहरः । सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वावयवशोभितः ॥ अग्र-
 गण्यो गभीरश्च पात्रापात्रविशेषवित् । शिवविष्णुसमः
 साधुर्न च दर्शनदूषकः ॥ नित्ये नैमित्तिके काम्ये रतः कर्म-
 ण्यनिर्दिते । यदृच्छालाभसंतुष्टो गुणदोषविभेदकः ॥
 इत्यादिलक्षणोपेतः श्रीगुरुः कथितः प्रिये । अत्रिनेत्रः
 शिवः साक्षादचतुर्बाहुरच्युतः ॥ अचतुर्वदनो ब्रह्मा श्री-
 गुरुः कथितः प्रिये ॥ निन्द्यगुरुमाह क्रियासारे-श्वित्री-
 चैव गलत्कुष्ठी नेत्ररोगी च वामनः ॥ कुनखी श्यावदंतश्च
 स्त्रीजितो ह्यधिकाङ्गकः । हीनाङ्गः कपटी रोगी बह्वाशी
 बहुजल्पकः । एतैर्दोषैर्विहीनो यः स गुरुः शिष्यसंमतः ॥
 आगमे-गुरुर्गृहस्थ एवैको न कदाचित् पतिर्गुरुः । केव-
 लकामिपरोऽयं नियमः ॥ तथा च सूतसंहितायाम्-
 उत्तमः पंचधा प्रोक्तो गुरुर्ब्रह्मसुबोधिभिः । ब्रह्मचारी गृह-
 स्थश्च वानप्रस्थश्च भिक्षुकः ॥ अतिवर्णाश्रमी चेति

कमाच्छ्रेष्ठो विचक्षणः॥ ज्ञानार्णवे-निन्दितस्तु पितुर्मत्र-
स्तथा मातामहस्य च । सोदरस्य कनिष्ठस्य वैरिपक्षा-
श्रितस्य च ॥ ननु 'स्त्रीदत्ते स्वप्नलब्धे च सिद्धादीन्नैव
शोधयेत्' इत्यनेन स्त्रीणामपि आचार्यत्वं प्राप्तम् । सत्यम्,
किंतु स्वप्नवदेवाज्ञानात्स्त्रीतः प्राप्तस्तद्विषयमिदं वचःस्त्री-
शूद्राणां साक्षात् आचार्यत्वनिषेधात् ॥ तथा चोक्तम्-
स्त्रियः शूद्रादयश्चापि बोधयेयुर्हिताहितम् । यथार्हं माननी-
याश्च नार्हत्याचार्यतां कचिद् ॥ शूद्रान्नं शूद्रसंपर्कः शूद्रे-
णैव सहासनम् । शूद्राज्ज्ञानागमः कश्चिज्ज्वलन्तमपि
पातयेत् ॥ सूतसंहितायामपि-शूद्राणां च तथा स्त्रीणां
गुरुत्वं न कदाचन । इति शिवः॥ योग्यमाद्यं गुरुं त्यक्त्वा
शिष्यः शूद्रं क्रियाविदम् । गुरुं समाश्रयेदन्यं यः प्रयाति
स दुर्गतिम् ॥ इति गुरुपरीक्षा ॥ नारदतन्त्रे-नास्ति-
कान्तिन्नमर्यादान् कृतघ्नान्वेदनिन्दकान् । मंत्राक्षरोपदेशे
तु दूरतः परिवर्जयेत् ॥ सनत्कुमारश्च-न देयमर्थलुब्धाय
पिशुनायास्थिराय च । भक्तिश्रद्धाविहीनाय शुश्रूषा-

विमुखाय च ॥ अर्णवे-दासस्य शिवभक्तस्य हितप्रिय-
 करस्य च । शूद्रस्यापि प्रदातव्यं नमोऽन्तं प्रणवं विना ॥
 प्रणवेन विना मंत्रः स्त्रीशूद्राणां प्रसाधकः । प्रणवेन समा-
 युक्तस्तयोर्देवि विषोपमः ॥ आगमेपि-स्वाहाप्रणवसं-
 युक्तं मंत्रं शूद्रे ददद्विजः । शूद्रश्चण्डालतामेति विप्रः शूद्र-
 त्वमेष हि ॥ अर्णवे-अमान्यदोषो राजानं भार्यादोषः
 पतिं यथा । तथा शिष्यकृतो दोषो गुरुं प्राप्नोत्यसंश-
 यम् ॥ तस्माच्छिष्यं गुरुर्नित्यं परीक्ष्यैव परिग्रहेत् ॥

इतिपुरश्चरणदीपिकायां गुरुशिष्यपरीक्षाख्यः

प्रथमः प्रकाशः ॥ १ ॥

दीक्षाविधिः । तत्रादौ मासनिर्णयः-वैशाखे श्रावणे
 वापि आश्विने कार्तिके तथा । फाल्गुने मार्गशीर्षे वा
 कुर्यान्मंत्रस्य दीक्षणम् ॥ सिद्धान्तशेखरे-शरत्काले च
 वैशाखे दीक्षाश्रेष्ठफलप्रदा । फाल्गुने मार्गशीर्षे च ज्येष्ठे
 दीक्षा तु मध्यमा ॥ आषाढे श्रावणे माघे कनिष्ठा
 सद्भिराहता । निन्दितश्चापि मासस्तु पौषो भाद्रपद-

स्तथा ॥ निन्दितेष्वपि मासेषु दीक्षोक्ता ग्रहणे शुभा ॥
 इतिमासनिर्णयः ॥ अथ तिथिनिर्णयः--पूर्णिमा पंचमी
 चैव द्वितीया सप्तमी तथा । त्रयोदशी च दशमी प्रशस्ताः
 सर्वकर्मदाः ॥ संग्रहे--द्वितीया पंचमी वापि षष्ठी चापि
 विशेषतः । द्वादश्यामपि कर्तव्यं त्रयोदश्यामथापि वा ॥
 कुत्रचिन्निषिद्धत्वात् षष्ठीत्रयोदशयोर्मध्यमत्वम् । ग्रंथा-
 न्तरे षष्ठीभाद्रपदे मासि इषे कृष्णत्रयोदशी । कार्तिके
 नवमी शुक्ला श्रावणे कृष्णपंचमी ॥ एतानि देवपर्वाणि तीर्थ-
 कोटिफलानि च । कृष्णाष्टम्यां चतुर्दश्यां पंचपर्वदिने
 तथा ॥ ग्रहणादौ व्यतीपाते परिवेषेन्दुसूर्ययोः । न वार-
 मासदोषोस्ति ग्रहणे सूर्यचन्द्रयोः ॥ ग्रहणे देवदेवेशि
 कालः सप्तदिनावधि ॥ इति तिथिनिर्णयः ॥ अथ नक्षत्र-
 निर्णयः--अश्विनीरोहिणीस्वातीविशाखाहस्तभेषु च ।
 ज्येष्ठोत्तरात्रयेष्वेव कुर्यान्मंत्राभिषेचनम् ॥ श्रवणार्द्रा
 धनिष्ठा च पुष्यः शतभिषस्तथा । दीक्षानक्षत्रजातानि
 ह्याहुस्तंत्रार्थकोविदाः ॥ इति नक्षत्रनिर्णयः ॥

वारनिर्णयः-रवौ गुरौ विधौ दीक्षाकर्तव्या बुधशुक्रयोः॥
 मंत्रारंभो रवौ शुके बुधे जीवे विशेषतः । शनौ मृत्युः
 क्षयो भौमे सोमे सर्वं च निष्फलम् । इतिवचनात्सोमस्य
 मध्यमत्वम् ॥ इति वारनिर्णयः ॥ अथ दीक्षाकालनि-
 र्णयः-गुरुशुक्रोदये शुद्धे लग्ने सद्धारशोधिते । चन्द्रता-
 रानुकूले च ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः ॥ दीक्षा विधेया मंत्रज्ञैः
 पुरुषार्थप्रसिद्धये । न मासतिथिवारादिशोधनं सूर्यप-
 र्वाणि ॥ ददातीष्टं च गृहीयात्तस्मिन् काले गुरोर्नरः ।
 सिद्धिर्भवति मंत्रस्य विनाभ्यासेन कामतः ॥ प्रबुद्धे
 बलसंयुक्ते शुके देवगुरौ तथा । शुक्लपक्षे च कृष्णे वा
 दीक्षा सर्वशुभावहा ॥ कालोत्तरे-मुक्तिकामैः कृष्णपक्षे
 भूतिकामैः सिते सदा । संहितायाम्-मेषकर्कटकन्यासु
 तुलायां वृश्चिके तथा । कुंभे च मकरे चैव दीक्षा सर्व-
 शुभावहा ॥ रुद्रयामले-सतीर्थेऽर्कविधुग्रासे तन्तूदहनप-
 र्वाणि ॥ मंत्रदीक्षां प्रकुर्वाणो मासक्षादीन् शोधयेत् ।
 चैत्रे दमनकीं पूजां कृत्वा दीक्षां समाचरेत् ॥ अष्टमी-

द्वादशी भूता चतुर्थी रविसप्तमी । श्रावणे तन्तुपूजां च
 कृत्वा संस्कारमाचरेत् ॥ आगमे च-सतीर्थेऽर्कविधुग्रासे
 पुण्यारण्ये वनेषु च ॥ पुण्यक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे देवीपीठचतु
 ष्ठये ॥ प्रयागे श्रीगिरौ काश्यां कालाकालान्न शोधयेत् ॥
 तन्वसारसंहितायामपि--तिथिं विनापि दीक्षायां विशेषं
 वत्सरं शृणु । दुर्लभे सद्गुरुणां च सकृत्संग उपस्थिते ॥
 तदनुज्ञा यदा लब्धा स दीक्षावत्सरो महान् । ग्रामे वा यदि
 वारण्ये क्षेत्रे वा यदि वा निशि ॥ आगच्छति गुरुर्दे-
 वाद्यदा दीक्षा तदा भवेत् ॥ मुमुक्षुं प्रति न कालनियमः-
 निंद्यान्यपि च पर्वाणि प्रशस्तानि विमुक्तये । इतिप्रति-
 प्रसववचनात् ॥ वैशंपायनसंहितायाम्—संध्यागर्जितनिर्घो-
 षभूकंपोल्कानिपातने । एतानन्यांश्च दिवसान्स्मृत्युक्तांश्च
 परित्यजेत् ॥ इति कामिविषयम् । तदेवलग्नमितिसामान्य-
 दीक्षाकालः ॥ अन्यत्र—त्रिरात्रमेवोपवसेदादितः सर्वकर्म-
 णाम् ॥ त्रीणि नक्तानि वा कुर्यात्ततः कर्म समारभेत् ॥
 इति च गायत्रीकल्पे । इति दीक्षाकालनिर्णयः ॥

अथ दीक्षानिर्णयः--अथ दीक्षां प्रवक्ष्यामि संक्षिप्तां गुरुसं-
मताम्। मुहूर्ते सर्वतो भद्रे नवकुंभं विधाय च॥ सोदकं गंध-
पुष्पाभ्यामर्चितं वस्त्रसंयुतम्। सर्वौषधीपंचरत्नपंचपल्लवसं-
युतम् ॥ ततो देवार्चनं कृत्वा हुनेदष्टोत्तरं शतम् । शिष्यं
स्वलंकृतं वेद्यामुपाग्निसुपवेशयेत् ॥ मंत्रितं प्रोक्षणीतोयैः
शांतकुंभजलैस्तथा । मूलमंत्रेणाष्टशतं मंत्रितैरभिषेचयेत्॥
अथ संपादयन्मंत्रं हस्तं शिरसि धारयेत् । समेस्त्वीक्ष्य
च तां दद्यादथ शिष्योऽर्चयेद्गुरुम्॥ अत्राप्यशक्तः कश्चि-
च्चेदब्जमभ्यर्च्य साक्षते । तदंबुनाभिषिंच्याथ तारमूलेन
केकरम् ॥ निधायाथ जपेत्कर्णे उपदेशे त्वयं विधिः ॥
अथ पञ्चरत्नानि-सुक्ता १ विद्रुम २ माणिक्य ३
पुष्पराग ४ इंद्रनीलमणिः ५ । अथ पंचपल्लवास्तु-
अशोक १ आम्र २ पिप्पल ३ वट ४ वकुलाः ५ । अथ
सर्वौषधयः ॥ सुरामांसी वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीद्वयम् ।

१ शातकुम्भम्-सुवर्णकुम्भम् । समकुंभजलैः इति च पाठः ।
२ उपदेशसुधायाम्-चन्द्रसूर्यग्रहे चैव सिद्धिक्षेत्रे शिवालये ॥
मंत्रमात्रप्रकथनमुपदेशः स उच्यते॥ ३ रजनी-हरिद्रा ।

चंपकं भद्रमुस्तं च सर्वौषधिगणः स्मृतः ॥ मंत्रग्रहणानं-
तरं शिष्यः—अष्टोत्तरशतं शिष्यः प्रजपेद्गुरुणोदितम् ।
अष्टाविंशतिवारं वा ह्यष्टकत्वोऽथवा जपेत् ॥ ततः दक्षिणा-
मात्मशक्त्या दद्यात् ॥ तदावश्यकमिति वदन्ति । नारदीये-
आचार्यादनभिप्राप्तो मंत्रश्चादत्तदक्षिणः । अभ्यस्तोऽपि
सदा मंत्रः श्रेयसेनावकल्पते । (दीक्षाप्रयोगस्तु मत्कृतदी-
क्षापद्धतौ द्रष्टव्यः) ॥ इति दीक्षानिर्णयः ॥ शिवः—अदी-
क्षिता ये कुर्वन्ति जपपूजादिकाः क्रियाः । निष्फलं
तत्प्रिये तेषां शिलायामुप्तबीजवत् ॥ ग्रंथांतरे—चिकी-
र्षुर्देवतोपास्तिमादौ भावि विचारयेत् । स्नानसंध्यादिकं
कृत्वा स्मृत्वा हरिपदांबुजम् ॥ शयीत कुशशय्यायां
प्रार्थयेद्दृषभध्वजम् । ॐ भगवन् देव देवेश शूलभृद्दृषवा-
हन ॥ इष्टानिष्टे समाचक्ष्व मम सुप्तस्य शाश्वत ॥ १ ॥
नमोऽजाय त्रिनेत्राय पिंगलाय महात्मने । भीमाय वि-
श्वमुख्याय स्वभाषिपतये नमः ॥ २ ॥ स्वप्ने कथय मे
तथ्यं सर्वं कार्यमशेषतः । क्रियासिद्धिं विधास्यामि

त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ ३ ॥ एभिर्मन्त्रैः शिवं प्रार्थ्य निद्रां
कुर्यान्निराकुलः । स्वमदृष्टं निशि प्रातः गुरवे विनिवे-
दयेत् ॥ तमंतरेण मंत्रज्ञः स्वयं चैव विचारयेत् ॥

इति पुरश्चरणदीपिकायां दीक्षाविधानाख्यो
द्वितीयः प्रकाशः ॥ २ ॥

अथारिमंत्रत्यागविधिः-अरिमन्त्रो गृहीतश्चेदज्ञान-
वशतस्तदा । तस्य त्यागस्तु कर्तव्यस्तत्प्रकारोऽधुनोच्य-
ते ॥ सुदिने स्थापयेत्कुंभं सर्वतोभद्रमण्डले । विलोमं स्वं
जपन्मंत्रं पूरयेत्तं सुपायसा ॥ तत्र देवं समावाह्य यजे-
दावरणान्वितम् ॥ तदग्रे स्थण्डिलं कृत्वा प्रतिष्ठाप्या-
नलं ततः । जुहुयान्मूलमंत्रेण विलोमेन शतं घृतैः ॥
दिक्पतिभ्यो बलिं दद्यात्पायसान्नैर्घृतान्वितैः । पुनः संपूज्य
देवेशं प्रार्थयेन्मनुनासुना ॥ ॐ आनुकूल्यमनालोच्य
मया तरलबुद्धिना ॥ यदुपात्तं पूजितं च प्रभो मंत्रस्वरू-
पकम् ॥ तेन मे मनसः क्षोभमशेषं विनिवर्तय ॥ पापं
प्रतिहतं चास्तु भूयाच्छ्रेयः सनातनम् ॥ तनोतु मम

कल्याणं पावनी भक्तिरस्तु मे ॥ एवं संप्राथ्य देवेशं कर्पू-
 रागरुचन्दनैः॥विलोमं विलिखेन्मंत्रं तालपत्रे तमर्चयेत् ।
 प्रबन्ध्य तं निजे मूर्ध्नि स्नायात्कुंभस्थितैर्जलैः॥पुनः संपूर्य
 सत्तोयैर्न पश्येन्मन्त्रयन्त्रकम्॥सम्पूज्य कुम्भं सरिति तडागे
 वा विनिक्षिपेत् ॥ विप्रान्सम्भोज्य मुच्येत पीडया स
 मनूत्थया ॥ इत्यरिमन्त्रत्यागविधिः ॥ यद्वा संग्रहे-एषु
 दोषेषु सर्वत्र मायां काममथापि वा । क्षिप्त्वा ह्यादौ श्रियं
 दद्यात्सर्वदोषविमुक्तये ॥ प्रणवो भुवनेशानि रमाबीजं
 मनोभवम् । जीवनं सर्वमंत्राणामित्याह भगवाञ्शिवः ॥
 लुप्तबीजाश्च ये मन्त्रा गोपालस्य क्वचित्क्वचित् । काम-
 बीजं मुखे तेषां दद्यात्सर्वार्थसिद्धये ॥ श्रीबीजाद्यं यदा
 जप्यात्तदा लक्ष्मीरचञ्चला ॥ कामाद्यं जपनादेव सर्वलोकं
 वशं नयेत् ॥ वागादिजपनादेतत् वाक्सिद्धिर्जायतेऽचि-
 रात् ॥ शक्तिबीजादिको मन्त्रो निर्वाणमचिरादिशेत् ॥
 पुटनात्प्रणवाभ्यां तु मोक्षमामोति निश्चितम् ॥ एवं मंत्र-
 वरं जप्त्वा किन्न साध्यति मन्त्रवित् । इति॥मालिनीविजये

च-एकाक्षरे तथा कूटे त्रैपुरे मन्त्रनायके ॥ स्त्रीदत्ते स्वम-
 लब्धे च सिद्धादीन्नैव शोधयेत् ॥ मन्त्रसिद्धोपदिष्टेषु
 चतुरास्त्रायजेषु च ॥ मायामन्त्रे स्वप्रिये च सिद्धादीन्नैव
 शोधयेत् ॥ एकद्वित्रयादिबीजस्य सिद्धादीन्नैव शोधयेत् ॥
 इति सिद्धादिविचारः ॥ अथो वै दशसंस्कारो मन्त्राणां
 प्रोच्यते मया ॥ कर्मण्यतिजडा मन्त्रा मन्त्रिणां योजिता
 अपि ॥ तस्मात्तद्दोषनाशाय कर्तव्याः संस्क्रिया दश ।
 तथा च शारदातिलके-मन्त्राणां दशसंस्काराः कथ्यन्ते
 सिद्धिदायिनः । जननं जीवनं पश्चात्ताडनं बोधनं तथा ॥
 अथाभिषेको विमलीकरणाप्ययने पुनः । तर्पणं दीपनं
 गुप्तिश्चैताः स्युर्मन्त्रसंस्क्रियाः ॥ अथ दशसंस्कारसं-
 कल्पः- ॥ अमुकस्य जप्तव्यामुकमन्त्रजन्यफलानुकू-
 लमन्त्रनिष्ठसंस्कारप्राप्तिकामस्तस्य मन्त्रस्य जननादिद-
 शसंस्कारान्करिष्यामीति संकल्पः ॥ प्रत्येकमेव संकल्प
 इति वदन्ति ॥ तेषां स्वरूपम्-मन्त्राणां मातृकामध्या-
 दुद्धारो जननं स्मृतम् ॥ १ ॥ प्रणवान्तरितान्कृत्वा मन्त्र-

वर्णाअपेत्सुधीः । एतज्जीवनमित्याहुर्मंत्रतन्त्रविशारदाः
 ॥२॥ मंत्रवर्णान्समालिख्य ताडयेच्चन्दनाभस्मा ॥ प्रत्येकं
 वायुना मंत्री ताडनं तदुदाहृतम् ॥ ३ ॥ विलिख्य मन्त्रं
 तन्मन्त्री प्रसूनेः करधीरजैः ॥ तन्मन्त्राक्षरसंख्यातिर्हन्त्या-
 द्वातेन बाधनम् ॥४॥ स्वतंत्रोक्तविधानेन मंत्रामन्त्रार्णसं-
 ख्यया । अश्वत्थपल्लवैर्मंत्रमभिषिंचे द्विशुद्धये ॥५॥ संचित्य
 मनसा मन्त्रं ज्योतिर्मन्त्रेण निर्दहेत् । मन्त्रे मलत्रयं
 मन्त्री विमलीकरणं त्विदम् ॥ तारं व्योमाग्निमनुयुग्-
 दण्डीज्योतिर्मनुर्मन्तः (१) ॥६॥ कुशोदकेन जप्तेन प्रत्यर्णं
 प्रोक्षणं मनोः । तेन मन्त्रेण विधिवदेतदाप्यायनं मतम् ॥७॥
 मन्त्रेण वारिणा मन्त्रे तर्पणं तर्पणं स्मृतम् ॥ तारमाया-
 रमायोगो मनोर्दीपनमुच्यते ॥८॥ जप्यमानस्य मन्त्रस्य
 गोपनं त्वप्रकाशनम् ॥ संस्कारा दश ते प्रोक्ताः सर्वतन्त्रेषु
 गोपिताः ॥ ९ ॥ यान्कृत्वा संप्रदायेन मन्त्री वांछितम-
 श्रुते ॥ एवं दशसंस्कारान् कृत्वा मूलमन्त्रं ताम्बूलपत्रे

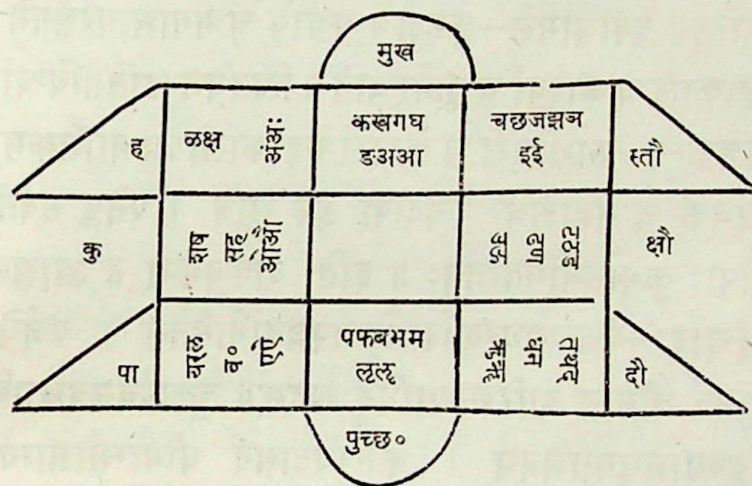
भूर्जपत्रे वा लिखित्वा कण्ठे वा दक्षिणहस्ते वा धारयेत् ॥
इति दशसंस्कारा मंत्रस्य ॥

इति पुरश्चरणदीपिकायामरिमन्त्रत्यागारिविधा-
नाख्यस्तृतीयः प्रकाशः ॥ ३ ॥

अथ जपस्थानानि ।

नारदीये-शिवस्य सन्निधाने च सूर्याग्न्योर्वा गुरो-
रपि । दीपस्य ज्वलितस्यापि जपकर्म प्रशस्यते ॥ गृहे
जपं समं विद्याद्रोष्ठे शतगुणं भवेत् । नद्यां शतसहस्रं स्याद-
नन्तं शिवसन्निधौ ॥ समुद्रतीरे च ह्रदे गिरौ देवालयेषु
च । पुण्याश्रमेषु सर्वेषु जपं कोटिगुणं भवेत् ॥ तत्पूर्वा-
भिमुखो वश्यो दक्षिणे चाभिचारिकम् । पश्चिमे धनदं
विद्यादुत्तरे शांतिदं भवेत् ॥ अन्यच्च-अग्रे पृष्ठे तथा वामे
समीपे गर्भमन्दिरे । जपं प्रदक्षिणं होमं न कुर्याद्धि शिवा-
लये ॥ इतिजपस्थानानि ॥ इत्यादि स्थानमाश्रित्य
दीपस्थानं विचिंतयेत् । कूर्मस्यैव मुखं विद्धि दीपस्थानं
सुसिद्धिदम् ॥ तद्यथा-“चतुरस्रं भुवं भित्त्वा कोष्ठानां
नवकं लिखेत् । पूर्वकोष्ठादि विलिखेत्सप्तवर्गाननुकमात् ॥

लक्षावक्षि मध्यकोष्ठे स्वरान्युगमक्रमाल्लिखेत् । दिक्षु सर्वा-
दितो यत्र ग्रामस्यावक्षरं भवेत् ॥ मुखं तदास्य जानीयाद्ध-
स्तावुभयतःस्थितौ । कोष्ठे कुक्षी उभे पादौ द्वौ शिष्टं पुच्छ-
मीरितम् ॥ कूर्मचक्रमिदं प्रोक्तं मंत्राणां सिद्धिसाधनम् ।

मुखस्थो लभते सिद्धिं करस्थः स्वल्पभोगभाक् ॥
कुक्षिस्थित उदासीनः पादस्थो दुःखमामुयात् ।
पुच्छस्थं पीडितो मन्त्री बन्धनोच्चाटनादिभिः ॥
दीपस्थानं ततः क्षेत्रे कृत्वा मन्त्री शुचिर्जपेत् ॥ क्षेत्र-

साधकमंत्राणामेकमेवादमक्षरम् ॥ यदि स्यात्स ध्रुवं मंत्रः
 क्षिप्रमेव प्रसिध्यति । इति श्रीविद्यारण्यचरणाः ॥ ग्रथां-
 तरे-युग्मं स्वराणां विलिखेच्च पूर्वं कार्दींश्च वर्गान्क्रमशः
 क्षमीशे । स्थानाधिपस्याक्षरमस्ति यत्र तं दीपदेशं मुनयो
 वदन्ति ॥ देवीयामले-कुरुक्षेत्रे प्रयागे च गंगासागरसंगमे ।
 महाकाले च काश्यां च कूर्मस्थानं न चिंतयेत् ॥ इति ॥ विश्वा-
 मित्रकल्पे-काशीपुरी च केदारो महाकालोऽथ नासिकम् ।
 त्र्यंबकं च महाक्षेत्रं पंचदीपा इमे भुवि । एतेषु सर्वतो
 दीपाः कूर्मासनमितस्ततः ॥ इति दीपचक्रम् ॥ आसन
 विचारः-वंशाश्मधरणीदारुतृणपल्लवानीर्तितम् । वर्जये-
 दासनं धीमान् दारिद्र्यव्याधिदुःखदम् ॥ तूलकंबलवस्त्राणि
 पट्टव्याघ्रमृगाजिनम् । कल्पयेदासनं धीमान्सौभाग्य-
 ज्ञानसिद्धिदम् । वंशासने दरिद्रत्वं पाषाणे व्याधिसंभवः ॥
 धरण्यां स्याद्दुःखभीतिर्दौर्भाग्यं दारुकासने । तूलके च
 यशोहानिः पल्लवे चित्तविभ्रमः ॥ रुष्णाजिने ज्ञानसिद्धिर्भो-
 क्षश्रीव्याघ्रचर्मणि । स्यात्पौष्टिकं च कौशेयं शांतिकं वेत्रवि-

ष्टमम् ॥ वंशासने व्याधिनाशः कंबले दुःखमोचनम् ।
 स्यादाभिचारिकं नीले रक्ते वश्यादिकं भवेत् ॥ धवले
 शांतिकं मोक्षः सर्वार्थश्चित्रकंबले । सर्वाभावे त्वासनार्थं
 कुशविष्टरामिष्यते ॥ इत्यासनानि ॥ अथ जपमाला ॥ मंत्र-
 खंडे—स्फाटिकी मौक्तिकी वापि प्रोक्तव्या सितसूत्रकैः ।
 सर्वकर्मसमृद्धयर्थं जपेद्गुद्राक्षमालया ॥ धर्मार्थकाममो-
 क्षार्थं जपेत्पद्माक्षमालया ॥ अरिष्टपुत्रजीवैश्च शंखपद्मौ
 माणिस्तथा । कुशग्रंथिश्च रुद्राक्ष उत्तमं चोत्तरोत्तरम् ॥
 अन्यत्रापि—रुद्राक्षं श्वेतपद्माक्षमाले तु आखिले जपेत् ।
 अतिस्थूलोऽतिसूक्ष्मश्च स्फुटितो भंगुरिर्लघुः ॥ भिन्नः
 पुरा धृतो जीर्णो रुद्राक्षो न वरः स्मृतः । करमाला ॥ उक्तं
 च—अलाभे जपमालायाः करशाखासु पर्वाभिः ॥ अनाभि-
 काया यो मध्यस्तस्मादधः क्रमेण तु ॥ मध्यांगुल्यग्र-
 पर्वादिप्रादक्षिण्यक्रमेण तु । तर्जन्यादौ जपान्तश्च अक्ष-
 माला करे स्थिता ॥ अंगुल्यग्रेषु यज्जनं यज्जनं मेरुलं-
 घने । असंख्यातं तु यज्जनं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥

मध्यमादिद्वयं पर्व जपकाले तु वर्जयेत् । पर्व मेरुं विजा-
 नीयात्तस्मात्तत्पारिवर्जयेत् ॥ अथवा करशाखाभिः कर्त-
 व्यो जापकैर्जपः । अंगुल्या जपसंख्यानामेव (क) मेवमुदाह-
 ततम् ॥ रेखयाष्टगुणं विद्यात्पुत्रजीवैर्दश स्मृतम् । शतं
 चंदनशंखैश्च प्रवालैस्तु सहस्रकम् ॥ स्फाटिकैर्लक्षसा-
 हस्रं मौक्तिकैर्लक्षमेव च । दशलक्षं राजताक्षैः सौवर्णैः
 कोटिरुच्यते ॥ कुशग्रंथ्या च रुद्राक्षैरनंतगुणितो भवेत् ॥
 अथ जपमालामणिसंख्या—अष्टोत्तरशतैर्माला पंचाश-
 वतुराधिकैः । सप्तविंशतिभिः कार्या एकश्रीवासमेरुका ॥
 सुखं सुखेन संयोज्यपुच्छं पुच्छेन योजयेत् । प्रोतव्या सित-
 सूत्रेण सत्कर्मफलसिद्धये ॥ पट्टसूत्रकृतामाला देव्याः प्रीति-
 करा मता । कार्पासैर्वैष्णवीमाला पद्मसूत्रैरथापि वा ॥ ऊर्णा-
 भिर्वल्कलैर्वापि शैवी माला प्रकीर्तिता । कार्पाससूत्रैर-
 न्येषां विदध्याज्जपमालिकाः ॥ कामनायां विशेषः—त्रिं-
 शद्भिः स्याद्धनं पुष्टिः सप्तविंशतिभिर्भवेत् । पंचविंशति-
 भिर्मोक्षे पञ्चदश्याभिचारिकैः ॥ पञ्चाशद्भिः कुलेशानि

सर्वसिद्धिरुदाहृता । श्रीशिवज्ञानविद्यायामपि—अङ्गुष्ठं
मोक्षदं विद्यात्तर्जनी शत्रुनाशिनी । मध्यमा धनदा शान्ति-
करा त्वेषा ह्यनामिका ॥ कनिष्ठाऽऽकर्षणे शस्ता जपकर्मणि
शोभने । अंगुष्ठेन जपं जप्यमन्यैरंगुलिभिः सह ॥ अंगु-
ष्ठेन विना कर्म कृतं तदफलं यतः ॥ मोक्षार्थं पञ्चविंशत्या
सप्त विंशतिपौष्टिके । त्रिंशच्च धनसंपत्त्यै पञ्चदश्याभि-
चारिकम् ॥ जह्वाक्षमालां सकलां भ्रामयेदाशिखाम-
णिम् । प्रदक्षिणं पुनर्वक्त्रे प्रारभ्यैवं समाचरेत् ॥ स्वयं
वामेन हस्तेन जपमालां न संस्पृशेत् । अदीक्षितो द्विजो
वापि स्पृष्टश्चेच्छुद्धिमाप्नुयात् ॥ न धारयेत्करे मूर्ध्नि कंठे
च जपमालिकाम् । जपकाले जपं कृत्वा सदा शुद्धे स्थले
क्षिपेत् ॥ गुरुं प्रकाशयेद्धीमान्मंत्रं नैव प्रकाशयेत् । अक्ष-
मालां च मुद्रां च गुरोरपि न दर्शयेत् ॥ अन्यच्च—कण-
नात्सिद्धिहानिः स्याद्धूननं बहुदुःखकृत् । शब्दे जाते
भवेद्रोगो करभ्रष्टा विनाशकृत् ॥ छिन्ने सूत्रे भवेन्मृत्यु-
स्तस्माद्यत्नपरो भवेत् । जपान्ते कर्णदेशे वा उच्चस्थानेऽथवा

न्यसेत्॥अक्षमाला द्विधा प्रोक्ता कल्पिताकल्पितेति च ।
 कल्पिता मणिभिः क्लृप्ता मातृका स्यादकल्पिता॥आदि-
 क्षांताक्षरैः प्रोक्ता माला घर्णमयी बुधैः । अनुलोमविलो-
 माभ्यां गणयेन्मन्त्रवित्तमः ॥ जपमालां विधायेत्थं ततः
 संस्कारमाचरेत् ॥ मालासंस्काराः-क्षातयेत्पंचगव्येन
 सद्योजातेन सज्जलैः ॥ चंदनागरुगंधादौर्वाग्देवेन घर्ष-
 येत् । धूपयेत्तामघोरेण लेपयेत्पुरुषेण तु ॥ मन्त्र-
 येत्पंचमेनैव प्रत्येकं तु शतंशतम् । मेरुं च पञ्चमेनैव तथा
 मन्त्रेण मन्त्रयेत् ॥ येन प्रतिष्ठिता माला तमेव तु मनुं
 जपेत्।अन्यमन्त्रजपाद्विद्वान्न कार्या कर्हिचिद्बुधैः॥इति।

प्रकारांतरे॥ ईश्वर उवाच--प्रक्षाल्य पंचगव्येन तथा
 पंचामृतेन च ॥ संस्नाप्य पंचगव्येन शिवकुम्भस्थितेन
 च ॥ सर्वे वै मूलमन्त्रेण गन्धपुष्पाक्षतादिभिः । धूपदीप-
 नेवैद्यादि दत्त्वा चाष्टशतं स्पृशेत्॥मूलमन्त्रं जपेत्पश्चादण्ड-
 वत्प्रणमेद्बुधः । एवं या संस्कृता माला जपकर्मणि
 सर्वदा ॥ अभीष्टफलदात्यर्थं सा सर्वाघविनाशिनी ।

मध्यमानामिकांगुष्ठैरक्षमालामणीशतैः ॥ एवं जपस्य
 चैकस्य क्रमोऽयं चालयेज्जपेत् । अंगुष्ठेन तु मोक्षाय मध्य-
 मायुर्विवृद्धये ॥ जपेदनामिकांगुष्ठैर्नेतराभ्यां कदाचना इति ॥
 ग्रंथांतरे तु -- अंगुष्ठमध्यमायोगात् सर्वसिद्धिप्रदा मता ।
 इत्यक्षमाला ॥ अथ भक्ष्याभक्ष्यविचारः ॥ गौतमीये-
 चरुमूलफलक्षीरदधिभिक्षान्नसक्तवः । शाकश्चाष्टविधं
 चान्नं साधकस्योच्यते बुधैः ॥ नारदीये - मृदु कोष्णं सुपक्वं
 च कुर्याद्वै लघुभोजनम् ॥ नेन्द्रियाणां विकारः स्यात्तथा
 भुञ्जीत साधकः ॥ यद्वा तद्वा परित्याज्यं दुष्टान्नं कुत्सितं
 फलम् । प्रशस्तान्नं समश्नीयान्मन्त्रसिद्धिसमीहया ॥
 पयोव्रते तु विशेषः - पयोव्रतस्य सिद्धिः स्याल्लक्षणेनैव न
 संशयः । शाकभैक्ष्यहविष्याशी कलौ लक्षत्रयं जपेत् ॥
 भिक्षान्नं तु न गृहिणः ॥ यतिश्च ब्रह्मचारी च भिक्षान्न-
 जीविनावुभौ ॥ सर्वधर्मबहिर्भूतो गृही भिक्षान्नजीवनात् ।
 विधवा विधुरश्चापि स्नातकश्च परित्यजेत् ॥ इति
 भक्ष्याभक्ष्यम् ॥ अथ नियमः - लवणं पललं चैव क्षारं

क्षौद्रं रसान्तरम् । माषमुद्गमसूराद्याः कोद्रवांश्चणका-
 नपि ॥ असद्भाषणमन्याय्यं वर्जयेदन्यपूजनम् । विना-
 शमोचितं किञ्चिन्नित्यनैमित्तिकं चरेत्-स्त्रीशूद्रपतित
 व्रात्यनास्तिकोच्छिष्टभाषणम् । असत्यभाषणं चैव
 कौटिल्यं च परित्यजेत् ॥ न सद्भिरपि भाषेत जपहोमार्च-
 नादिषु । वाग्यतः कर्म निर्वर्त्य निस्पृहो वर्तितादिषु ॥
 वर्जयेद्गीतिकाव्यादिश्रवणं नृत्यदर्शनम् । परान्नं च पर-
 द्रव्यं तथैव तु प्रतिग्रहः ॥ परस्त्रीं परानिन्दां च मनसापि
 विवर्जयेत् । जिह्वा दग्धा परान्नेन करौ दग्धौ प्रतिग्रहात् ॥
 मनोदग्धं परस्त्रीभिः कथं सिद्धिर्वरानने । ताम्बूलं गन्धलेपं
 च पुष्पधारणमेव च ॥ मैथुनं तत्कथालापं तद्गोष्ठीः पारि-
 वर्जयेत् । कौटिल्यं क्षौद्रमभ्यङ्गमनिवेदितभोजनम् ॥
 असंकल्पितकृत्यं च वर्जयेन्मर्दनादिकम् । स्नायाच्च पंच-
 गव्येन केवलामलकेन वा ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तैर्मन्त्रैः
 स्नायान्निरन्तरम् । स्नानं त्रिषवणं प्रोक्तमशक्तौ द्विःसकृ-
 त्तथा । अस्नातस्य फलं नास्ति न चातर्पयतः पितृभ्यः ॥

स्वजप्यमंत्रेण तु कुंभमुद्रया निमज्जनस्यानुपदंस्वमस्तके ।
सदाष्टविंशत्यभिषेकमाचरेत्तथाष्टजप्त्वाचमनं च संततम् ॥

इति पुरश्चरणदीपिकायां जपस्थानादिनियमारूप-

चतुर्थः प्रकाशः ॥

अथ जपविधानम्—तत्र शुभे दिने नदीपर्वतमस्त-
कादौ क्षेत्रं परिकल्प्य क्षेत्रपालपूजां विधाय पूर्वोक्तदी-
पस्थानमाश्रित्य जपमारभेत् ॥ तथा कौर्मे—“अद्रव्यप-
र्वतः पुण्यो नदीतीराणि यानि च । सर्वाण्यस्वामिका-
न्याहुर्न हि तेषु परिग्रहः ॥ ततोऽन्यत्र सुगृहं कुर्यात् ”
इति । तदुक्तं ग्रन्थान्तरे—एवं पूर्वसमीरितेन विधिना
शक्त्या स्वयं सादरं संपाद्याखिलसाधनानि विधिवच्छ्री-
सद्गुरोराज्ञया ॥ न शनैर्न ह्यतिस्पृष्टं न द्रुतं न विलांबितम् ।
न न्यूनं नातिरिक्तं वा जपं कुर्याद्दिनेदिने ॥ जातस्वस्थ इत-
स्ततः सुविहिते स्वस्थासने भूगृहं कुर्यान्मंत्रमुदीरयन्निति

महानुष्ठानहेतोर्वशी ॥ गृहीतस्यास्य मंत्रस्य पुरश्चरण-
 सिद्धये ॥ मयेयं गृह्यते भूमिर्मन्त्रोऽयं सिध्यतामिति मन्त्रेण ॥
 ततो ज्ञाताज्ञातपापक्षयार्थं सहस्रपंचकं त्रयं वाष्टोत्तरसहस्रं
 वा गायत्रीं जपित्वा ब्रह्मणान् भोजनादिनाभ्यर्च्य
 गुरुं च वस्त्रालङ्कारादिभिस्ततो हविष्यान्ननैवेद्यभोजनं
 कुर्यात् ॥ कस्यचिन्मते उपवासः । उक्तं च सनत्कु-
 मारकल्पे—विप्रान्संतर्पयेदन्नभोजनाच्छादनादिभिः । बहु-
 भिवस्त्रभूषाभिः प्रणमेद्गुरुमात्मनः ॥ आरभेच्च जपं पश्चा-
 त्तदनुज्ञापुरःसरम् । इति पूर्वदिनकृत्यम् ॥ ततो जपारं-
 भदिने स्नानादिकं विधाय दीपस्थाने गत्वा आसनविधिं च
 संपाद्य संकल्पं कुर्यात् ॥ तद्यथा—अद्येत्यादि पञ्चाङ्गं
 स्मृत्वासुकाक्षरामुकमन्त्रस्य सिद्धिकामोऽमुकसंख्याक-
 जपतत्तद्दशांशहोमतर्पणाभिषेकविप्रभोजनात्मकपुरश्चरण-
 महं करिष्ये ॥ ब्राह्मणद्वारा वा करिष्ये ॥ इति संकल्प्य गणे-
 शपूजनं कृत्वासुकऋषिरमुकच्छन्दोमुकदेवतापुरश्चरण-
 जपे विनियोगः ॥ इत्युक्त्वाऋष्यादिन्यासान्ध्यानं च कृत्व

ॐ त्वं माले सर्वदेवानां सर्वसिद्धिप्रदा मता । तेन सत्येन
मे सिद्धिं मातर्देहि नमोस्तु ते ॥ इति जपमालां प्रार्थ्य हस्ते
धृत्वा देवोहमिति भावयित्वा जपमारभेदिति पुरश्चरण-
जपे दिवसातिक्रमो न कर्तव्यः । जपस्तु प्रत्यहं न न्यूनो
नाधिकः न त्वरया न च विलम्बेन । किन्तु मध्यमवृत्त्या
कार्यः । उक्तं च नारदीये—नैरन्तर्यामिनिः प्रोक्तो न
दिनं व्यतिलङ्घयेत् । दिवसातिक्रमे तेषां सिद्धिरोधः
प्रजायते ॥ मध्याह्नावधिश्च ॥ उक्तं च चन्द्रिकायाम्—
शिवादींश्च गुरुं नत्वा जपं कुर्यात्समाहितः । उक्तसंख्यामितं
प्रातःकालान्मध्यन्दिनावधि ॥ मानसः सिद्धिकामानां पुष्टि-
कामैरुपांशुकः । वाचिको मारणे चैव प्रशस्तो जप ईरितः ॥
शयनं दर्भशय्यायां शुचिः प्रयतमानसः । नैकवासा जपे-
न्मन्त्रं बहुवस्त्राकुलो न च ॥ गोभिलोऽपि—नार्द्रवासा जपं
कुर्याद्धोमं दानं प्रतिग्रहम् । सर्वं तद्राक्षसं विद्याद्वहि-
र्जानु च यत्कृम् ॥ अशुचिर्दर्शनेऽयुक्तो स्वयमप्यशुचिः
पुनः । आचान्तः प्रयतोभूत्वा न्यासं पूर्ववदाचरेत् ।

मौनेन जपं कुर्यात् ॥ तदुक्तं मणिसागरे-संध्ययोरुभयो-
जाप्ये भोजने दन्तधावने । पितृकार्ये च दैवं च तथा
मूत्रपुरीषयोः । गुरुणां सन्निधौ दाने योगे चैव विशेषतः ॥
एषु मौनं समातिष्ठन्स्वर्गमाप्नोति मानवः । यदि मौनं नो-
पचरेत्तदा प्रायश्चित्तम् । तदुक्तं ग्रन्थान्तरे-सकृदुच्चारिते
शब्दे प्रणवं समुदीरयेत् ॥ अन्यच्च-जपध्यानसमायुक्तो
मन्त्रः सिद्ध्यति नान्यथा । इति ॥ पुरश्चरणस्वरूपमु-
च्यते-पूजा त्रैकालिकी नित्यं जपस्तर्पणमेव च । होमां
ब्राह्मणभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते ॥ कुलार्णवे-पञ्चाङ्गानि
महादेवि जपो होमश्च तर्पणम् । स्वाभिषेकश्च विप्रा-
णामाराधनमपीश्वरि ॥ पूर्वपूर्वदशांशेन पुरश्चरणमुच्यते ॥
स्कांदे-पूजया विपुलं राज्यं अग्नौ होमेन सम्पदः । जपेन
पापसंशुद्धिर्ध्यानेन ज्ञानमुच्यते ॥ बसिष्ठसंहितायाम्-इषु-
मात्रं स्थण्डिलं वा संक्षिप्ते होमकर्मणि । पिंगलामते-होमे
प्रशस्यते कुण्डंस्थण्डिलं बाहुसंमितम् । इति ॥ वायवीय-
संहितायाम्-कुण्डे वा स्थण्डिले वापि कूण्डे होमः प्रश-

स्यते । होमोक्तविधिना चैव कुर्याद्वै साधकोत्तमः ॥
 कुण्डं तु नारदेनोक्तं हस्तमात्रं शुभं मतम् ॥ अथ होम-
 कालः—वसंतश्चैव पूर्वाह्ने मध्याह्ने ग्रीष्मे उच्यते। अपराह्ने
 भवेद्वर्षा शरच्चैवार्द्धरात्रिके॥ उषो हेमन्तकश्चैव सन्ध्यायां
 शिशिरः स्मृतः । ग्रीष्मे उच्चाटनं कुर्यात्स्तंभनं प्रावृषि
 तथा ॥ शरदि शान्तिकं कुर्याद्धेमन्ते मोहनं कुरु । शिशिरे
 मारणं ज्ञेयं वसन्तो वश्यकर्मणि ॥ वह्निस्वरूपम्—
 बधिरत्वं कर्णहोमे नेत्रे त्वन्धत्वमाप्नुयात् । नासिकायां
 मनःपीडा शिरोहोमो हि मृत्युदः ॥ यतः काष्ठं ततः
 श्रोत्रं यतो धूमोऽथ नासिका । यतोऽल्पज्वलनं नेत्रं यतो
 भस्म ततः शिरः॥ यतः प्रज्वलितो वह्निस्तन्मुखं जातवे-
 दसः । स्वर्णसिंदूरवालार्ककुंकुमक्षोदसान्निभः ॥ वह्नि-
 वर्णः शुभावह इति ॥ भेरिवारिदहस्तीनां ध्वनिर्वह्नेः
 शुभावहः । नागचंपकपुन्नागपाटलायूथिकानिभः ॥
 गंधो वह्नेः शुभावहः । काकस्वरस्वरो वह्नेर्यजमानस्य
 दुःखदः ॥ कृष्टे कष्टगते वर्णे यजमानं विनाशयेत् । एवं

दुष्टेषु चिह्नेषु प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ मूलेनाज्येन जुहु-
यात् पंचविंशतिमाहुतीः ॥ इति वह्निस्वरूपम् । अथ
होमद्रव्याणि ॥ प्रणवकल्पे वासिष्ठलैंगउपपुराणे-पालाश-
पुष्पहोमेन सर्वज्ञत्वमवाप्नुयात् । अश्वत्थस्य समिद्धोमा-
द्ब्राह्मण्यं सुस्थिरं भवेत् ॥ दूर्वाहोमादवाप्नोति दीर्घायुष्यं
न संशयः । अन्नाज्यहोमादाप्नोति सुने राज्यं द्विजोत्तमः ॥
कन्याकामो लभेत्कन्यां लाजाहोमेन सुव्रत । वैराग्यकामो
वैराग्यं लभते घृतहोमतः ॥ श्रियार्थी श्रियमाप्नोति बिल्व-
पत्रस्य होमतः । पुत्रकामो लभेत्पुत्रं जीवपुत्रस्य होमतः ॥
आरोग्यकाम आरोग्यं लभते तिलहोमतः । यद्यदिच्छति
तत्सर्वं लभते पुष्पहोमतः ॥ अन्यच्च-येषां जपे च होमे
च संख्या नोक्ता महर्षिभिः । तेषामष्टसहस्राणि संख्योक्ता
जपहोमयोः ॥ अर्णवे-कल्पोक्ता च कृते संख्या त्रेतायां
द्विगुणा स्मृता । द्वापरे त्रिगुणा प्रोक्ता कलौ संख्या चतु-
गुणा ॥ सनत्कुमारेण च-स्वाहान्तेनैव मंत्रेण होमः कार्यो

विजानता । संन्यासिनां न होमोस्ति न वा ब्राह्मणतर्पणम् ।
जपमात्रेण सिद्धिः स्यात्तर्पणाद्यं विकल्पितम् ॥ इति ।
तथा च गौतमीये—होमकर्मण्यशक्तानां विप्राणां द्विगुणो
जपः । इतरेषां तु वर्णानां त्रिगुणादिविधीयते ॥
अथ होममुद्रा—होमे मुद्रा स्मृतास्ति सौ मृगी हंसी च
सूकरी । शान्तिके च मृगी ज्ञेया हंसी पौष्टिककर्मणि ॥
सूकरी ह्यभिचारेषु कार्या तन्त्रविदुत्तमैः । सूकरी कर-
संकोची हंसी मुक्तकनिष्ठिका ॥ मुक्ता कनिष्ठा तर्जन्या
मृगीमुद्रा प्रकीर्तिता । अभिचारादिहोमेषु सूकरी
कथिता बुधैः ॥ सूकरी पुत्रकामाय धनकामाय हंसिनी ।
मृगी मोक्षे प्रकर्तव्या आहुतिः सर्वकामिका ॥ हुतं यन्मु-
द्रया हीनं तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ कश्चित् प्रत्यहं
जपदशांशतर्पणमार्जने करोति, कश्चित् लक्षे पूर्णे । द्वावपि
पक्षौ सांप्रदायिकौ । उक्तं च नारदीये—स्वजपस्य दशांशेन
होमं कुर्याद्दिनेदिने । अथवा लक्षपर्यंते होमः कार्यो
विपश्चिता ॥ इति । अनन्तरं दशांशं तर्पणं मार्जनं च कुर्यात् ॥

तत्र वैशंपायनः—तर्पणस्य दशांशेन नमोऽन्तं मन्त्रमुच्चरन् ।
 अभिषिंचेत्स मूर्धानं जलैः कुम्भाख्यमुद्रया ॥
 इति पुरश्चरणदीपिकायां जपविधानाख्यः पञ्चमः प्रकाशः ॥५॥

अथ संक्षिप्तपुरश्चरणविधिः ।

कृष्णाष्टमीं समारभ्य यावत्कृष्णचतुर्दशी । देवं ध्यात्वा
 जपेन्मन्त्रमयुतानां चतुष्टयम् । दशांशं होमयेत्पश्चात्त-
 र्पयेदभिषेचयेत् । ततः सिद्धो भवेन्मन्त्रश्चाब्रवीत्कुम्भ-
 संभवः ॥ तद्यथा—पूर्वोक्तमासतिथ्यादौ अष्टम्यां स्नाना-
 दिकं कृत्वा जपस्थाने आसनाविधिं च कृत्वा संकल्पं
 कुर्यात् । अद्येत्यादि अमुकाक्षरामुकमन्त्रस्य सिद्धि-
 कामः अयुतचतुष्टयसंख्याकजपं तद्दशांशहोमं तद्दशांश-
 तर्पणं तद्दशांशाभिषेकात्मकपुरश्चरणमहं करिष्ये । तत्रा-
 ष्टम्यादिचतुर्दशीपर्यन्तं प्रतिदिनं पञ्चसहस्रम् । सप्तशतं
 चतुर्दशसंख्याकं चतुर्दशस्थाने षोडशसंख्याकं जपमहं
 करिष्ये । इति संकल्प्य न्यासादिकं च कृत्वा जपं कुर्यात् ।
 जपान्ते होमादिकं च । अथवान्यप्रकारेण पुरश्चरणमुच्यते ॥

ग्रहणेऽर्कस्य चन्द्रस्य शुचिः पूर्वमुपोषितः । नद्यां समुद्र-
 गामिन्यां नाभिमात्राम्भसि स्थितः ॥ स्पर्शाद्विमुक्तिपर्यन्तं
 जपेन्मंत्रं समाहितः । तावत्कालं जपित्वा तु होमादिकं
 समाचरेत् । इतिकलप्रकाशतंत्रे उक्तम् ॥ पूर्वदिने उपवास-
 मेकभुक्तं वा कुर्यात् । कुलार्णवे ॥ अन्नैश्चतुर्विधैर्दोष-
 पदार्थैः षड्रसान्वितैः । संभोजितेषु विप्रेषु सर्वं हि सफलं
 भवेत् ॥ सम्यक्सिद्धैकमंत्रस्य पंचाङ्गोपासनेन च । सर्वे
 मंत्राश्च सिध्यन्ति तत्प्रभावात्कुलेश्वरि ॥ गुरुं विना मंत्र-
 जपे दोषश्रवण एव च ॥ अर्णवे--यदृच्छया श्रुतं मंत्रं
 छद्मनापि बलेन वा ॥ प्रेरि(ति)तं वाथ गाथादौ यज्जपेत्तदन-
 र्थकृत् । पुस्तके लिखितान्मन्त्रानालोक्य प्रजपन्ति ये ॥
 ब्रह्महत्यासमं तेषां पातकं परिकीर्तितम् ॥ ग्रन्थान्तरे-
 आवाह्य देवतामेकामर्चयेच्चान्यदेवताम् । उभाभ्यां लभते
 शापं मन्त्री चञ्चलमानसः ॥ अन्यच्च--प्रवासी बहुभक्षी
 च प्रजल्पो हीन्द्रियग्रहः । नीचसंगाच्च लौल्याच्च षडभि-
 र्मन्त्रो न सिध्यति ॥ अथवा देवतारूपं गुरुं ध्यात्वा ततो

यजेत् । पुरश्चरणहीनोऽपि मन्त्रः सिध्येन्न संशयः ॥
 श्रीभगवानपि-संतुष्टो हि गुरुर्यस्य तस्य तुष्टं जगत्रयम् ।
 नास्य साध्यं जगत्त्रयं सुप्रसन्ने गुरौ मुने ॥ एवं पुर
 श्चरणं कृत्वा गुरुदेवतामभिवन्द्य वित्तादिना शुश्रूषया
 विद्यां जपेत् ॥ एतत्कर्मपरिसमाप्तौ कल्पोक्तान् ब्राह्मणान्
 भोजयित्वा अन्यानि प्रयोजनानि साधयेदिति ॥

इति श्रीमद्भट्टोपनामककाशीनाथेन विरचिता
 पुरश्चरणदीपिका समाप्ता ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥

मुद्रक एवं प्रकाशकः

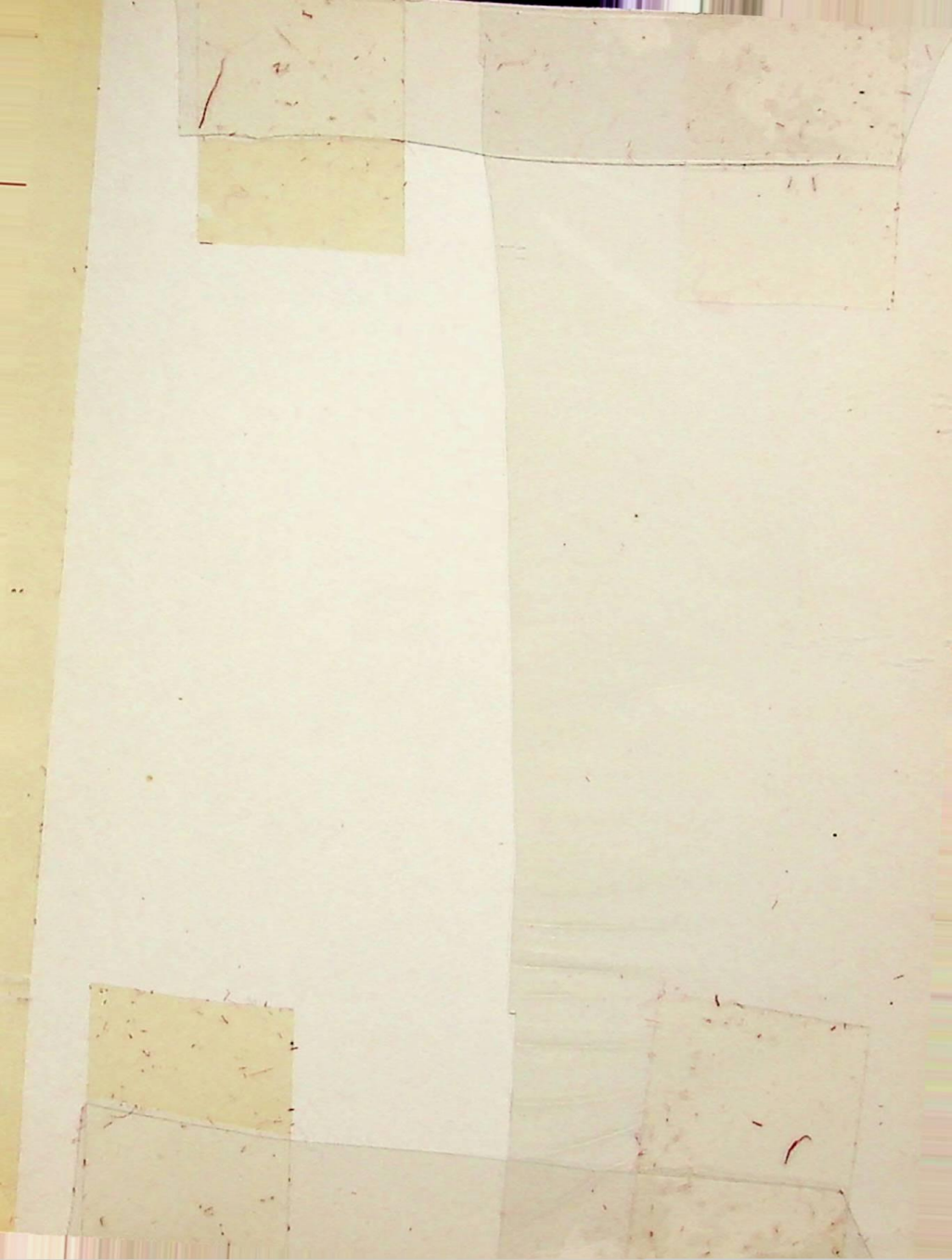
खेमराज श्रीकृष्णदास,

अध्यक्ष : श्रीवेङ्कटेश्वर प्रेस,

खेमराज श्रीकृष्णदास मार्ग, बम्बई-४०० ००४

पुस्तकें मिलने के स्थान

- १) खेमराज श्रीकृष्णदास,
श्रीवेङ्कटेश्वर स्टीम प्रेस,
खेमराज श्रीकृष्णदास मार्ग
खेतवाडी, बम्बई ४००००४
- २) खेमराज श्रीकृष्णदास,
६६, हडपसर इण्डस्ट्रियल इस्टेट
पुणे - ४११०१३
- ३) गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास,
लक्ष्मीवेङ्कटेश्वर स्टीम प्रेस,
व बुक डिपो,
अहिल्याबाई चौक, कल्याण
(जि.ठाणे- महाराष्ट्र)
- ४) खेमराज श्रीकृष्णदास
चौक - वाराणसी (उ. प्र.)

मुद्रक एवं प्रकाशकः

खेमराज श्रीकृष्णदास,

अध्यक्ष : श्रीवेंकटेश्वर प्रेस,

खेमराज श्रीकृष्णदास मार्ग, बम्बई-४०० ००४

KHEMRAJ SHRIKRISHNADASS

